

Л. В. ЧУПРІЙ

Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ

К. В. НАСТОЯЩА

Національний авіаційний університет, м. Київ

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 103–108

Аналізуються безпекові аспекти вітчизняної гуманітарної політики в контексті євроінтеграційних прагнень України та намічаються шляхи її оптимізації.

Зазначена проблематика вивчалася багатьма вітчизняними дослідниками. У сфері формування і реалізації вітчизняної гуманітарної політики, спрямованої на розвиток культури та підтримку культурних індустрій, варто згадати ряд дослідників, які займаються цією проблематикою, зокрема: В. Бебик, В. Бакальчук, С. Безклубенко, Г. Біланич, Т. Белофастова, О. Гриценко, Л. Зеленська, О. Кохан, Н. Кучина, І. Мащенко, М. Обушний, Н. Палагеша, М. Русин, О. Семашко, Л. Скорик, М. Степико, М. Стріха, Ю. Усенко, Г. Чміль, В. Цвих, С. Янішевський та ін. Теоретичні дослідження проблематики захисту національних інтересів та національної безпеки України здійснено низкою українських вчених, серед яких О. Білорус, І. Бінько, О. Гончаренко, В. Горбулін, О. Данільян, О. Дергачов, О. Дзьобань, О. Литвиненко, Е. Лисицин, Д. Лук'яненко, В. Косевцов, В. Кремень, О. Корнієвський, В. Ліпкан, М. Ожеван, Б. Парахонський, Г. Почепцов, С. Пирожков, С. Сьомін, Ю. Кальниш, В. Петрик, В. Остроухов, М. Розумний, О. Сушко та ін.

У сучасному науковому дискурсі гуманітарні аспекти безпеки визначаються як проблеми збереження людської особистості за руйнації традиційних культурних норм і цінностей і водночас важлива умова збереження самобутності народу.

Саме певний набір світоглядно-ціннісних орієнтацій є соціокультурною основою сфери забезпечення безпеки суспільства і лежить в основі формування загальнонаціональної ідентичності як одного з основних консолідуючих та інтегруючих суспільство чинників.

У цьому контексті гуманітарна безпека держави має бути спрямована на захист факторів, що забезпечують збереження та розвиток культурної самобутності української нації. Це завдання є одним з основних напрямів гуманітарної політики держави.

Визначимо безпекові аспекти вітчизняної гуманітарної політики в контексті євроінтеграційних прагнень Української держави.

У своєму виступі на засіданні Громадської гуманітарної ради у травні 2010 р. Президент України Віктор Янукович чітко визначив основні аспекти гуманітарної політики, відмічаючи, що в першу чергу потрібно прагнути до економічної підтримки культурної індустрії (видавничої справи, кінематографу, засобів масової інформації) та ефективного захисту культурної спадщини – як матеріальної, так і духовної.

Президент також підкреслив, що Україна не може стояти осторонь таких світових тенденцій, як глобалізація та інтенсивний розвиток інформаційних технологій. Тому гуманітарна політика держави має бути зорієнто-

ваною як на внутрішній простір, так і на зовнішнє сприйняття. Однак розвиток культурної індустрії не повинен означати заміну естетичних цінностей на комерційні, а національної культури – на масову культуру.

У стратегії Національної безпеки України чітко зазначається, що *стратегічними пріоритетами політики національної безпеки є досягнення національної єдності та консолідації суспільства* шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі безумовного додержання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [1].

Реалізуючи основні напрями гуманітарної політики в Україні ми повинні орієнтуватися на позитивні напрацювання зарубіжних країн, зокрема європейських. Особливо актуальним у гуманітарній сфері на сьогодні є формування європейського освітнього простору.

Справді потужним імпульсом європеїзації освіти України стала Болонська декларація (1999 р.). Згідно з цією угодою, євроінтеграція спрямована на консолідацію зусиль науковців та освітян для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської науки і вищої освіти, а відтак їхньої ролі в розвитку та зміцненні стабільних, мирних і демократичних суспільств. У Болонській декларації зазначено, що “Європа знань” сьогодні є загальновизнаним пріоритетним чинником соціального та людського розвитку. Вона є запорукою зміцнення й інтелектуального збагачення європейців, оскільки саме така Європа може надати їм необхідні знання, щоб адекватно реагувати на виклики нового тисячоліття, усвідомлюючи спільні цінності й належність до єдиної соціально-культурної сфери [2, 17].

Метою конституювання європейського освітнього простору є також прагнення зберегти культурне різноманіття Європи. “Справжня культура, – зазначає Д. де Ружмон, – не є якоюсь оздобою, звичайною розкішшю, чи набором спеціальностей, що не стосуються обивателя. Вона постає із усвідомлення життя, постійної потреби поглиблювати значення життя, збільшувати владу люди-

ни над речами. Вона створила велич Європи” [3, 66]. Власне творення, передання і вироблення культури, на думку Д. де Ружмона, є результатом постійного діалогу між великою кількістю реальностей і антагоністичних тенденцій. Саме в цій дискусії – таємниця динамізму і творчого невдоволення, який спонукає європейців ставити та обговорювати від століття до століття свої відносини з Богом, зі світом, з державою і спільнотою.

Засади світоглядний принцип європейської освіти – це єдність у розмаїтті. Він виявляє себе в плюралізмі національних систем освіти та їх узгодження з європейськими стандартами. Ця узгодженість постає як розбудова європейських рис освіти з урахуванням національної специфіки.

Євроінтеграційні процеси в освіті ґрунтуються на принципі національної самотождності освітніх систем. Європейська освіта була і залишається національною. Наукова й владна еліти, попри кризу їхньої духовності, також є національними. Звідси випливає, що необхідною умовою інтеграції освіти до європростору є розбудова **національного освітнього простору**. Його завдання, з одного боку, – забезпечувати засвоєння цивілізаційних здобутків, а з другого – стати бар'єром культурній гомогенізації. Він має утверджувати національну ідентичність особи та її культурну самотність [4].

Аналізуючи шляхи реалізації гуманітарної політики української держави, ми повинні в першу чергу орієнтуватися на такі напрями:

- формування національної самосвідомості українського суспільства через підтримку національної культури (зокрема, через усебічний розвиток української мови та підтримку мов національних меншин);
- розвиток вітчизняного мистецтва, кіноіндустрії, книгодрукування тощо;
- формування історичної пам'яті, збереження і популяризацію історико-культурної спадщини;
- активізацію інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній галузях;

- захист національного інформаційного простору;
- створення умов для гармонізації релігійно-конфесійних відносин.

Важливим аспектом утвердження національної самосвідомості українського суспільства та популяризації національної культури є *підтримка державної мови*. Відповідно до ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська [5, 5].

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Останнім часом це питання надто політизувалося, ряд політичних сил вимагав введення російської мови як другої державної. Президент України В. Янукович під час вручення Шевченківських премій у Каневі чітко зазначив, що єдиною державною мовою буде українська. Хоча це аж ніяк не заперечує використання російської чи мов національних меншин у різних сферах суспільного життя. У ст. 10 Конституції України чітко зазначається, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин України.

Одним із напрямів реалізації гуманітарної політики держави є *дослідження стану збереження і популяризації історико-культурної спадщини*. Україна є однією з провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини (близько 140000 – це майже в 2,5 раза більше, ніж у Польщі) [6]. Але, на жаль, цей потужний культурний потенціал не використовується повною мірою через наявність ряду значних проблем у цій галузі. На сьогодні слід відмітити доволі низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. Причиною тому слугує інерція адміністративного управління, брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій і значною мірою недостатність відповідного фінансування галузі. Внаслідок браку коштів реставрація та ремонт пам'яток проводились у недостатніх обсягах, тому нині до 50–70 %

об'єктів історичної культурної спадщини у багатьох регіонах України мають незадовільний технічний стан, до 10 % – аварійний. Приблизно 300 пам'яток національного значення потребують ремонтно-реставраційних або консерваційних робіт. З двадцяти тисяч пам'яток архітектури та містобудування кожна десята пам'ятка потребує негайного втручання реставраторів. Близько мільйона одиниць зберігання музейних цінностей на сьогодні також потребують реставраційних робіт [7].

За попередніми розрахунками орієнтовна вартість першочергових протиаварійних, ремонтно-реставраційних і консерваційних робіт становить близько 600 млн грн [8]. Значну частину витрат щодо фінансування цих робіт бере на себе держава. Але цих коштів недостатньо, тому поряд з цим постає нагальна проблема віднаходження недержавних джерел фінансування, спрямованих на збереження об'єктів історико-культурної спадщини, зокрема використовуючи механізми оренди, концесії чи приватизації.

Одним із напрямів реалізації гуманітарної політики в Україні з метою забезпечення національної безпеки є дослідження і популяризація свого історичного минулого. У цьому контексті важливим фактором консолідації українського суспільства є *формування історичної пам'яті української нації*.

Державна політика пам'яті має бути орієнтована на збереження політичної стабільності, неконфліктності суспільних відносин. Враховуючи, що процес примирення національної пам'яті в Україні ще далекий від завершення, а історичне минуле перманентно виступає чинником суспільної напруги, нагальною є потреба у пошуку інтегративних ідей та стратегій, ретельного прогнозування суспільної реакції на них, попередження виникнення нових ліній “розколів” та протистоянь.

Серед великого арсеналу форм та засобів формування історичної пам'яті провідне місце належить історичній освіті, актуалізації національних “місць пам'яті”, національного Пантеону, історико-культурної спадщини, музейних експозицій та бібліотечних

фондів. Потужним джерелом конструювання масових історичних відображень є твори мистецтва, засоби масової інформації, символічний простір пам'яті та ін. Підтримка розвитку історичної науки, підвищення впливу професійних істориків на формування історичної пам'яті має бути невід'ємним компонентом державної політики пам'яті. Потребує вдосконалення нормативно-правова та інституціональна база зазначеного сегмента державного управління.

Для забезпечення розвитку і популяризації української культури потрібно розробити ряд заходів щодо захисту інформаційного простору України, зокрема через заборону ввезення та поширення в Україні низькопробного іноземного інформаційного продукту (книг, фільмів тощо), який, популяризуючи систему утилітарних, прагматичних цінностей, часто прямо пропагує насилля та розпусту, що несе значну загрозу психічному та моральному здоров'ю української нації, і особливо молоді. Дані соціологічного дослідження, проведеного Інститутом психології ім. Г. С. Костюка, зазначають, що 58 % молоді прагнуть копіювати поведінку телегероїв, здебільшого з іноземних фільмів, а 37,3 % молоді взагалі готові вчинити протиправні дії, наслідуючи телегероїв. Це досить небезпечна тенденція, яка несе значну загрозу майбутньому України. Для вирішення цієї проблеми потрібно розробити систему заходів для формування національного інформаційного простору та протидію проникнення в нього інформаційного продукту, що несе загрозу психічному та моральному здоров'ю нашої нації. Позитивним у цьому аспекті є підготовка нового проекту закону України "Про захист суспільної моралі". Однією з неодмінних умов формування національного інформаційного простору є комплексна та ефективна протекціоністська політика держави, головним завданням якої є стимулювання створення відповідних індустрій і забезпечення їх стійкого розвитку. Передусім це: 1) розвинена та впливова в суспільстві система загальнонаціонального суспільного мовлення із такими виробничо-технологічними складовими, як загальнонаціональне та супут-

никове телерадіомовлення, онлайнове мовлення в Інтернеті, виробництво фільмів, телесеріалів, програм; 2) конкурентоспроможна система національного кіновиробництва та кінопрокату; 3) національна система глобального збирання та поширення інформації, що орієнтована на активне розповсюдження відомостей про Україну та створення її позитивного іміджу у світі.

Слід також розробити ряд заходів щодо *підтримки вітчизняного книговидавництва та книгорозповсюдження*. Серед основних проблем у галузі книговидання можна виокремити такі:

- недостатній рівень розвитку українського книжкового ринку, обмежений асортимент продукції вітчизняного книговиробника. За даними Української книжкової палати ім. Івана Федорова, у 2010 р. в Україні видано близько 40 млн книг і брошур (майже 1 книга на людину) [9]. Для порівняння: у Російській Федерації на 1 мешканця припадає 3–4 книги, у Білорусі 6–7, у західних країнах – 10–12;
- переважання на вітчизняному книжковому ринку іншомовних, зокрема російськомовних видань;
- недостатній рівень популяризації вітчизняної книги. За даними проекту "Дослідження книжкового ринку", ініціаторами якого є Міжнародний фонд "Відродження" та Fund for Central and East European Book Projects, серед українців зменшується цікавість до книжок. Число тих, хто зазначав відсутність потреби у книжках/цікавості до книжок, зросло з 49 % у березні 2007 р. до 56 % у березні 2008 р.;
- недостатній рівень розвитку системи книгорозповсюдження в Україні, відсутність кваліфікованих фахівців цієї галузі та недостатня кількість вітчизняних книгарень. В Україні одна книгарня припадає на 96 тис. населення, тоді як у Франції – на 20 тис., у Росії – на 75 тис. населення.

Для розв'язання зазначеної проблеми слід реалізувати такі кроки:

- визначити книговидавничу галузь України стратегічним пріоритетом гуманітарної політики держави;
- внести зміни до чинного законодавства, зокрема, розробити систему заходів, спрямованих на створення загальнонаціональної мережі книгорозповсюдження, зорієнтованої на реалізацію продукції вітчизняного книговиробника, в тому числі через внесення змін до Закону України “Про соціальні стандарти та нормативи”;
- розробити комплекс заходів із популяризації української книги серед населення, зокрема через встановлення нормативів на обов’язкове надання електронними та друкованими ЗМІ часу і площ для реклами вітчизняної книги, через створення спеціалізованих друкованих видань, телевізійних та радіопрограм;
- створити механізми звільнення від оподаткування меценатських і спонсорських коштів, спрямованих на розвиток вітчизняної книги, та коштів, інвестованих з інших сфер діяльності у вітчизняне книговидання;
- розробити систему заходів, спрямованих на захист національного ринку книговидання та запобігання доступу контрафактної книжкової продукції на вітчизняний книжковий ринок.

Важливим напрямом гуманітарної політики є також державно-конфесійні відносини. Нині в Україні набрав сили бурхливий процес творення нової моделі релігійно-церковного буття і особливістю цього процесу є те, що він розвивається не лише за рахунок дії внутрішніх чинників, а й під впливом активної місіонерської діяльності зарубіжних релігійних організацій та центрів. Інтереси національної безпеки України, зважаючи на чітко окреслене територіальне поширення церков, вимагають призупинити неконтрольований потік ідеологічної обробки зарубіжними служителями культу українських громадян.

Відомі дослідники Б. Парахонський і С. Сьомін зазначають, що враховуючи склад-

ну культурно-релігійну ситуацію в країні, недосконалість вітчизняного законодавства цієї галузі, потрібно розглядати діяльність деяких зарубіжних місіонерів як спробу втручання у внутрішні справи нашої держави, намагання впровадження чужих цінностей, що далекі від національної культури і традицій. Безконтрольне перебування в країні деяких зарубіжних емісарів, їх протиправна, а в окремих випадках відверто ворожа щодо України діяльність переростає на дестабілізуючий фактор у міжконфесійній ситуації [10, 211].

Поширення неокультових об’єднань стало, з одного боку, зовнішнім індикатором демократичного стилю упорядкування соціуму, з другого – через ускладнення внутрішніх трансформаційних процесів спричинило низку загроз національній безпеці держави, що відзначають у своїх дослідженнях С. Здіорук і В. Петрик [11, 212].

У цьому контексті слід виокремити такі загрози:

- створення й підтримка зарубіжними релігійними центрами деструктивних релігійних осередків, діяльність яких спрямована проти існуючого державного устрою, загрожує суспільній моралі, супроводжується порушеннями громадського порядку, завдає шкоди життю та здоров’ю українського населення (наприклад, Свідки Єгови забороняють членам організації переливання крові, що несе загрозу їхньому здоров’ю та життю, а мормони вважають, що закони Бога мормонів важливіші, ніж закони людського суспільства, що є прямою загрозою державному устрою; окремо слід згадати сатаністів, які порушують норми моралі і закону і практикують жертвопринесення тварин, а іноді, навіть, і людей);
- потенційну небезпеку, що притаманна багатьом зарубіжним нетрадиційним для нашого народу релігійним культам, представники яких у будь-який момент можуть вчинити особливо небезпечні антисоціальні дії, терористичні акти, спровокувати масові безпорядки та за-

гибель людей (прикладом можуть слугувати дії сатаністів, "Аум Сінрікьо", апокаліптичних сект у Німеччині, Японії, США, Франції тощо).

При вирішенні цієї проблеми слід враховувати досвід європейських країн. Зокрема, Європарламент рекомендував країнам ЄС створити спеціальні парламентські комісії для дослідження діяльності неокультів. Ряд країн вже створили такі комісії, зокрема, це: Австрія, Бельгія, Німеччина і Франція. Європарламентом також були надані рекомендації щодо захисту прав і свободи громадян ЄС від негативних виявів з боку певних неокультів шляхом забезпечення широким верствам населення доступу до інформації про різні релігії, що сприятиме вільному вибору релігії й утвердженню поваги до інших релігій.

У цілому, аналізуючи складну ситуацію в релігійній сфері, слід відзначити, що нині потрібно здійснити ряд кроків, спрямованих на подолання релігійних суперечностей. У цьому контексті потрібно виробити виважену й водночас динамічну державну політику України у сфері державно-церковних відносин, спрямовану на обстоювання власних національних інтересів та зміцнення духовно-морального здоров'я народу.

Отже, вирішення більшості з зазначених проблем у гуманітарній сфері сприятиме розвитку національної культури, досягненню внутрішньої консолідації українсько-

го суспільства, прискоренню реальної інтеграції України в коло розвинених країн світу.

Література

1. Указ Президента України "Про стратегію національної безпеки України" // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Журавський В., Згуровський М. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: ІВЦ "Вид-во Політехніка", 2003. – 195 с.
3. Ружмон Д. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. – Л., 1998. – 277 с.
4. Рижак Л. Філософсько-світоглядні засади освіти України в умовах євроінтеграції // Західний науковий центр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p034.php>
5. Конституція України. – К.: Просвіта, 1996. – 161 с.
6. Титова О. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2009. – 265 с.
7. Як Україні позбутися пам'ятників і музеїв // Главред (веб-сайт). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua glavred.info/archive/2008/04/25/164750-1.html>
8. Охорона культурної спадщини в Україні // Журнал "Музеї України" (веб-сайт). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php>
9. Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2010 році // livejournal (веб-сайт). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mc-m-a-r-a.livejournal.com/>
10. Парахонський Б. О., Сьомін С. В. Нетрадиційні релігійні культи як питання національної безпеки України // Стратегічна панорама. – № 1–2. – 2000.
11. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: Монографія / За ред. С. І. Здіорука. – К.: НІСД, 2006. – 403 с.

Проаналізовано основні напрями гуманітарної політики в Україні в контексті гарантування національної безпеки держави. Досліджено європейський досвід у гуманітарній сфері, використання якого сприятиме оптимізації державного управління в сфері освіти, релігії, культури, збереження та популяризації історико-культурної спадщини.

Проанализированы основные направления гуманитарной политики в Украине в контексте обеспечения национальной безопасности государства. Исследован европейский опыт в гуманитарной сфере, использование которого будет способствовать оптимизации государственного управления в сфере образования, религии, культуры, сохранения и популяризации историко-культурного наследия.

The main directions of humanitarian policy in Ukraine in the context of ensuring national security. Studied the European experience in the humanitarian sphere, which will optimize the use of state administration in education, religion, culture, preservation and promotion of cultural heritage.

Надійшла 1 грудня 2011 р.